

УДК 94(477.73)“198/199”:323.25

В. В. Михайлов

НЕФОРМАЛЬНИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ НА МИКОЛАЇВЩИНІ НАПРИКІНЦІ 80-х – ПОЧ. 90-х РОКІВ ХХ ст.

У статті на основі матеріалів Державного архіву Миколаївської області, архіву Миколаївської обласної організації Народного Руху України та періодичних видань розглядається проблематика неформального руху в Південній Україні др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. На прикладі Миколаївської області розкрито генезу та інституційні засади «неформальних» екологічних, національно-культурницьких та політичних організацій зазначеного періоду. Визначено внесок неформальних об'єднань Миколаївщини у розбудову українського опозиційного руху др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: неформальні організації, демократичний рух, Миколаївська область.

Процес перебудови, розпочатий М. Горбачовим, започаткував загальну демократизацію суспільного життя в радянській державі. З др. пол. 80-х рр. ХХ ст. в Україні виникають неурядові самодіяльні організації, що були непідконтрольні радянським органам влади. Становлення опозиційного руху в республіці відбувалося у формі різних за напрямками об'єднань, клубів і товариств на основі ключових проблем українського суспільства того часу – екологічної безпеки, відновлення прав української мови, дотримання громадянських прав і свобод людини, ліквідації «білих плям» історії.

Національне відродження в регіонах України відзначалося певними територіальними особливостями, що формувалися під впливом економічних, історичних і соціокультурних чинників. Діяльність всеукраїнських неурядових організацій досить широко відображена в історичній літературі. Проте південь України в цілому, і Миколаївщина зокрема, потребують прискіпливої уваги дослідників. Всебічний аналіз зазначеної проблеми дасть можливість розкрити причини та наслідки трансформації українського суспільства, з'ясувати внесок громадських організацій у становленні української державності.

Проблемі дослідження неформальних організацій як складової частини опозиційного руху др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. на загальнодержавному рівні присвятили свої праці вітчизняні історики О. Бойко [1], О. Гарань [2], Г. Гончарук [3], О. Горбачова [4] А. Камінський [5], А. Русначенко [6] та інші. Діяльність «неформалів» в південноукраїнському регіоні залишається маловідомою. На цьому фоні виділяється монографія Ф. Турченка, присвячена неформальному, опозиційному руху в Запорізькій області [7].

Аналіз суспільно-політичної ситуації на Миколаївщині в роки перебудови наведено в монографіях В. Шкварець [8] та Є. Яцунської [9]. Автори акцентували увагу на висвітленні кризи радянського устрою, проте роль неформальних товариств у цьому процесі залишилась не визначеною. В публікаціях М. Шитюка [10] та О. Полішкаррової [11] проведено дослідження політичної палітри Миколаївської області, головним чином, перших років незалежності. Цінним історіографічним доробком стала дисертаційна робота О. Шипотілової [12]. В рамках дослідження історії Народного Руху України, автор простежує становлення трьох миколаївських філій всеукраїнських неформальних об'єднань, що стояли біля витоків Руху: асоціації «Зелений світ», Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка, Української Гельсінської Спілки.

Висвітлення історії становлення та розвитку громадських об'єднань в Миколаївській області стало можливим завдяки використанню різних за походженням документів і матеріалів. Історичні джерела доцільно віднести до декількох груп:

Документи, які зосереджені у Державному архіві Миколаївської області (ДАМО). Зокрема, проведено аналіз документів обласного комітету КПУ (Ф. П-7 за 1987-1991 рр.), що складається з постанов, заяв, рішень, інформаційних листів та аналітичних записок. Важливе значення мають документи неформальних об'єднань, що перебувають у фондах ДАМО: Р-6077 – Миколаївська обласна екологічна асоціація «Зелений світ»; Р-5913 – Миколаївська обласна організація Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка.

Матеріали поточного архіву Миколаївської крайової організації НРУ, які зберігаються у офісі самої організації. Документи містять інформацію про зародження НРУ на Миколаївщині, протоколи конференцій, засідань, свідоцтва, маніфести, ухвали, заяви, листи тощо.

Матеріали офіційної провладної періодичної преси («Южная правда», «Радянське Прибужжя», «Вечерний Николаев» тощо). З огляду на походження, джерела даної групи відрізняються тенденційністю.

Самвидавські газети та журнали («Чорноморія», «На сторожі»). Унікальні матеріали, що дозволяють отримати достовірну інформацію про діяльність неформальних об'єднань від самих учасників подій та лідерів організацій.

Мета даної наукової статті полягає у визначенні внеску неформальних організацій у розбудову українського опозиційного руху Миколаївщини напр. 80-х – поч. 90-х років ХХ ст.

Основні завдання публікації полягають у з'ясуванні головних напрямків роботи перших неурядових товариств в Миколаївській області, та визначенні впливу їхньої діяльності на суспільно-політичну ситуацію в регіоні.

Перші неформальні об'єднання на території Миколаївської області починають виникати з 1988 року під впливом процесів демократизації та гласності, що набирали обертів в республіці.

Каталізатором становлення неформальних екологічних організацій в Україні була аварія на ЧАЕС, наслідком якої стало радіаційне забруднення великих територій країни.

Питання екологічної безпеки Миколаївщини набуло загострення внаслідок реалізації проекту збільшення потужностей Южноукраїнської АЕС (ЮУ АЕС), за рахунок будівництва нових енергоблоків. В комплексі цей проект передбачав будівництво Дніпро-Бузького гідровузла і створення Олександрівського та Костянтинівського водосховищ.

22 серпня 1988 року відбулися установчі збори Миколаївського обласного екологічного товариства, до складу якої увійшли також відділення, створені в Первомайську, Вознесенську та Южноукраїнську [13, арк.3]. На зборах організації були обрані: голова асоціації – О.І. Золотухін та заступники – С.В. Шаповалов, В.Н. Шаповалов, О.О. Щеглов [14, арк.50].

Головне завдання екологічна асоціація на теренах Миколаївського краю вбачала, в першу чергу, у тому, щоб тиснути на владні структури з метою привернути їх увагу до стану довкілля в області та пробудити екологічну свідомість суспільства. Для реалізації власної програми екологічні неформальні угруповання Миколаївської області використовували такі засоби, як проведення мітингів, пікетів, написання петицій в органи влади, проведення просвітницької роботи серед населення, розповсюдження літератури та кінофільмів на екологічну тематику. Загалом мету діяльності «Зеленого світу» Миколаївщини якнайкраще визначає гасло: «Збережемо природу для майбутніх поколінь» [15, арк.29].

Магістральним напрямом діяльності екологічного товариства стала боротьба за припинення збільшення потужностей ЮУ АЕС. Проведено громадську екологічну експертизу проекту гідроенергетичного комплексу атомної станції [16, арк.1-12]. Фахівці зробили невтішні висновки, виявивши низку серйозних недоліків та помилок у проекті будівництва. Зокрема, ділянка АЕС розташовувалась на розломі Українського тектонічного щита, що призводило до високої сейсмічної активності та тектонічного підйому поверхні. Високі щорічні температури південного регіону, потребували додаткових ресурсів для охолодження реакторів. Наслідки розширення ЮУ АЕС могли стати катастрофічними: знищення рибного промислу, втрата родючих орних земель, перетворення водоймищ на технічні басейни тощо. Тривогу забили і археологи. Згідно їх висновків, якщо водосховища атомної станції буде введено в дію, то під водою опиняться 37 унікальних пам'яток археології [17, с.1].

На підтримку протесту під гаслом «Ні будівництву 4-го та 5-го енергоблоків ЮУ АЕС» Миколаївська асоціація «Зелений світ» зібрала 200 тис. підписів громадян [18, арк.12].

Проблема енергобезпеки Миколаївської області щодня набирала обертів і привертала увагу населення всього регіону. Дієвим заходом впливу на владу було використання мітингів та акцій протесту із залученням широких верств населення. 10 вересня 1988 року в Миколаєві пройшов мітинг проти затоплення унікального екологічного району під час будівництва Южноукраїнського енергетичного комплексу [19, арк.21]. Члени Миколаївської асоціації «Зелений світ» вимагали проведення екологічної експертизи нових проектів промислових підприємств. Учасники акції були налаштовані досить рішуче. В разі відхилення владою вказаних вимог, активісти екологічної асоціації планували влаштувати в зоні затоплення постійні табори.

25 грудня 1988 року в м. Миколаєві за ініціативи місцевої екологічної асоціації відбувся мітинг-протест проти розширення потужностей ЮУ АЕС, створення водосховищ та будівництва Березовського хімічного комбінату [20, арк.2-7]. В акції протесту взяли участь мешканці Миколаєва, Первомайська, Вознесенська, Южноукраїнська, смт Арбузинки, всього 400 чоловік. За підсумками мітингу складено резолюцію, в якій зазначалося, що будівництво вищезгаданих енергетичних та хімічних об'єктів здійснюється з порушенням природоохоронного законодавства і є екологічним злочином. Місцевій владі запропоновано створити республіканський заказник в долині р. П. Буг, в районі селищ Костянтинівка та Мігія. Мітинг з аналогічними вимогами пройшов в м. Южноукраїнську, в якому взяло участь 280 громадян [21, арк.1].

В авангарді «антиатомного» руху стояли представники технічної та гуманітарної інтелігенції, які обґрунтовували свої протести на шпальтах періодичних видань. У газеті «Южная правда» з'явилась постійна рубрика «АЭС и мы». В редакцію надходили тисячі листів, в яких мешканці Миколаєва рішуче виступали проти перетворення р. Південний Буг на технічне водоймище [22, с.3], засуджували байдуже ставлення влади до проблеми збереження унікальних природних ландшафтів, тваринного та рослинного світу [23, с.2.].

Екологічні проблеми Миколаївщини стали об'єктом наукових досліджень фахівців різних галузей. Так, 2 червня 1990 року в м. Миколаєві відбулася науково-практична конференція «Екологія та здоров'я людини», організована за сприяння обласної асоціації «Зелений світ» [24, арк.10-13]. На конференції пролунали доповіді, які торкалися досить широкого спектру екологічних проблем: зменшення шкідливих викидів в атмосферу промисловими підприємствами та автотранспортом, стан каналізаційних мереж і споруд, покращення медичного обслуговування, вплив навколишнього середовища на здоров'я людини тощо. Черговий раз увага приділена енергетичній безпеці. Так, голова обласної екологічної асоціації А.І. Золотухін у своїй доповіді вкотре наголосив про небезпеку використання атомної енергетики в цілому і експлуатації ЮУ АЕС, зокрема. Причому серед основних причин небезпеки автор відзначив командно-адміністративний режим керівництва і як наслідок відсутність належного контролю з боку трудового колективу за впливом діяльності станції на навколишнє середовище і здоров'я людей [25, с.2-3]. Для розв'язання енергетичної проблеми Південної України запропоновано ідею використання силами кооперативів «чистої» енергії вітру, сонця, біологічної сировини [26, арк.20-21].

Активісти «Зеленого світу» у Миколаївській області, використовуючи найрізноманітніші засоби впливу, добилися, що у серпні 1989 р. постановою Ради Міністрів СРСР будівництво енергоблоку №4 ЮУ АЕС призупинено, а будівництво Костянтинівської ГЕС разом з водосховищем припинено [27, арк.44-48].

Іншим товариством, що працювало в екологічному векторі було добровільне об'єднання «Союз Чорнобиль». Організація поставила за мету захищати права громадян, що брали участь у ліквідації наслідків аварії, постраждалих від катастрофи, а також тих, хто потрапив під дію іонізуючого опромінення. Численні філії товариства з'явилися майже у всіх регіонах республіки. В одному з інтерв'ю голова Миколаївського обласного товариства «Союз Чорнобиль» А.О. Галкіна зазначила: «Наш рух народився як протест проти безвідповідальності держави. Люди постраждали по її провіні, з вини держчиновників, недалекоглядної державної політики, а початкова допомога була, як набридливому жебраку милостиня» [28, с.2]. Офіційно в Миколаївській області перебувало 10 тис. чол. постраждалих від чорнобильської катастрофи, з числа яких лише 800 перебували на медичному обліку.

На українському телебаченні з 1990р. почали проводити телерадіомарафон «Дзвони Чорнобиля», на рахунок якого з усієї України спрямовувались значні благодійні кошти, що в свою чергу, мали спрямовуватися постраждалим від аварії [29, с.158]. Осередок товариства в Миколаєві, не зважаючи на брак коштів активно допомагав чорнобильцям: розподіляли санаторні путівки для оздоровлення дітей, забезпечували необхідними медикаментами, укладали угоди з кооперативними організаціями про благодійну допомогу.

Екологічний рух досить швидко і природно вкоренився в масових демократичних процесах, екологічні мітинги були по суті першими акціями загальнодемократичного протесту. З початком 90-х років ХХ ст. відбувається еволюція «зеленого» руху. Екологічні організації починають пов'язувати свою діяльність з боротьбою за національну самостійність і демократію. В ієрархії програмних пріоритетів «зелених» України досягнення національної незалежності займало друге місце [30, с.78].

Важливу роль у справі відродження української культури відіграло Товариство української мови ім. Т.Г. Шевченка (ТУМ). Після роботи Всеукраїнської Установчої конференції в лютому 1989 р. у Києві, осередки товариства починають виникати і в регіонах. В Миколаєві такі організації засвітилися на заводах «Зоря» (голова – В.Стренато), «Океан» (В.Спиця), імені 61 Комунара (А.Тесленко), в організаціях «Машпрект» (К.Рибак), «Спецбуд» (В.Андрієвський), в тубдиспансері (М.Ганущак), при обласній сільськогосподарській дослідній станції (І.Баклицький), при письменницькій організації (В.Бойченко). Загальна чисельність миколаївських тумівців сягала 152 чоловік. Вже 22 березня 1989 р. відбулися установчі збори Миколаївської міської організації ТУМ ім. Т.Шевченка. Обрано правління товариства, до якого увійшли письменник В.Бойченко (голова), інженер В.Сліпець (заступник голови), агроном Ф.Грозов (секретар) [31, с.3-4].

Основну увагу члени ТУМу приділяли мовному питанню. Зокрема, у зверненні до Президії ВР УРСР В.Бойченко зазначав, що «...українська мова повинна стати на території УРСР мовою спілкування всіх громадян республіки, представників всіх національних меншостей, які проживають в УРСР» [32, арк.1-3]. На Миколаївщині тираж російськомовної газети «Южная правда» становив 240 тис. примірників, тоді як український аналог «Південна Правда» складав 14 тис.. За 1989 рік в Миколаєві з'явилося 5 нових газет, і всі вони на російській мові. За таких обставин керівництво ТУМу пропонувало: збільшити україномовні тиражі, видавати наукові журнали та твори світової класики українською мовою, започаткувати літературно-мистецькі, краєзнавчі, історичні газети і журнали на півдні України [33, арк.10-11].

При міському товаристві розпочала роботу редколегія газети «Рідне слово». Стіннівка вивішувалася біля приміщення міського поштового відділення. У виданні висвітлювалися проблеми відродження української культури на Миколаївщині, питання вітчизняної освіти та історії [34, с.4]. Газета була добре ілюстрована та привертала увагу людей. Випущено два номери, після чого стіннівку заборонили вивішувати.

Відроджувати доводилось не лише мову. Занедбаніми були національна історія та культура. Замість української історії була імперська історія «завоювання юга Росії». Південноукраїнські міста, села, вулиці носили імена російських та радянських діячів, що увійшли в історію України як кати. Активісти ТУМу неодноразово виступали із зверненнями до місцевих та центральних партійних органів влади щодо повернення населенням пунктам історичних назв: Первомайськ – Богопіль (Бог – давня назва р. П.Буг), Вознесенськ – Соколи, Южноукраїнськ – Гард (давня козацька назва), Кам'янка – Анчекрак (татарське поселення до завоювання Російської імперії), Арбузинка – Гарбузинка та інші [35, арк.12-13]. На карті Миколаєва 33 вулиці носили імена діячів російської культури і лише 6 належали до представників української історії та культури. З цього приводу першому секретареві міському компартії України Матвеєву В.І. надіслано план-проект про переіменування вулиць Миколаєва. Пропонувалося увіковічнити імена корифеїв українського мистецтва: Панаса Саксаганського, Марії Заньковецької, Івана Карпенко-Карого, Миколи та Марії Садовських [36, арк.4].

Установча конференція обласного ТУМу проходила 19 травня 1990 року в Палаці культури та техніки ВО «Чорноморський суднобудівний завод». На збори прибули 92 делегати з Миколаєва, Первомайська, Снігурівки, Еланця, Врадіївки, Очакова, Нової Одеси, Нового Бугу, Вознесенська, а також численні гості. На конференції ухвалено Статут обласної організації ТУМ та обрано голову товариства – В. П. Бойченка [37, с.1].

Визначна подія сталася 6 грудня 1989 р. в приміщенні Спілки письменників України на черговому засіданні ТУМ ім. Т.Г. Шевченка міста Миколаєва. Вперше за останні десятиріччя піднято синьо-жовтий національний прапор, освячений на могилах січових стрільців [38, с.2].

Місцевий партапарат чинив опір активістам ТУМ по національно-культурному відродженню регіону. Навіть після реєстрації ТУМу в Миколаєві, утиски з боку партійної номенклатури області не втихали. Місцева влада ніяк не могла знайти патріотам постійне приміщення, навіть позбавила можливості збиратися в тісному залі приміщення Спілки письменників. Прийшовши на засідання 9 травня 1990 р., члени організації побачили замкнуті двері. З цього приводу, лідери товариства організували мітинг біля

сходів обкому КПУ. На акції було ухвалено резолюцію, в якій вимагалось: згідно діючих в УРСР законів забезпечити ТУМ постійним приміщенням, виділити певний час на телебаченні, припинити антиукраїнську пропагандистську компанію на сторінках місцевих офіційних газет. В разі невиконання цих вимог протягом місяця, члени ТУМ погрожували розпочати голодування біля пам'ятника Леніна [39, с.5].

13 жовтня 1990 року невідомими вчинено акт вандалізму – важким металевим предметом пошкоджено пам'ятник Т.Шевченку [40, арк.7]. Винні так і не були знайдені.

Процеси національного відродження проходили і в інших містах Миколаївської області. В Южноукраїнську засновано громадсько-просвітницьке товариство «Гамалія», яке влада реєструвала протягом 1988 р. Тоді, Южноукраїнськ був одним із найдемократичніших міст області, бо коли вирішували, що ставити – пам'ятник Леніну чи Т. Шевченку, перевагу віддали останньому. Діючими членами Южноукраїнського відділення були Юрій Діденко, Олександр Третяк, Геннадій Культа, Олександр Ципляк, Григорій Житнюк та ін. [41].

Таким чином, активісти Миколаївського ТУМу опікувалися питаннями розвитку української мови та культури, захищаючи їх від дискримінації з боку партапарату.

Культурне відродження та створення української державності не можливе без формування національної свідомості та повернення історичної пам'яті народу. Найдієвішою організацією цього напрямку було самодіяльне історико-просвітницьке товариство «Меморіал», засноване в березні 1989 р. в Києві.

В Миколаєві розпочинає свою роботу ініціативна група по створенню місцевої філії товариства «Меморіал». Активісти об'єднання В. Ніколаєв, Ю. Зайцев, В. Пучков, Л. Філонов займаються підготовкою обласної установчої конференції [42, с.3]. Щомісяця в редакції «Південної Правди» відбуваються збори членів оргкомітету «Меморіалу». Товариство ставить собі за мету увічнення пам'яті жертв сталінських репресій, вивчення білих плям історії, пов'язаних з деформаціями часів культу особи і застою, допомогу у відновленні справедливості, участь у широкій просвітницькій і виховній роботі для гуманізації радянського суспільства. Одним з гостей зборів ініціативної групи «Меморіалу» став М.Н. Сенчин – директор народного «Музею пам'яті» з села Куйбишівки Єланецького району. Він розповів про роботу по вивченню трагічних сторінок історії Куйбишівки, в ході якої сільські краєзнавці встановили 36 імен земляків, які постраждали в роки культу особи.

Одним з перших конкретних результатів роботи самодіяльного об'єднання стала виставка «Суднобудівники і моряки – жертви сталінських репресій», яка відбулася в дні святкування 200-річчя Миколаєва в музеї суднобудування і флоту. В експозиції зібрано дані про миколаївців, які постраждали в роки репресій: фотографії, документи, листи, особисті речі, матеріали преси [43, с.3]. До діяльності товариства намагалися залучити молодь. В Будинку політосвіти обкому партії організовували зустрічі зі старшокласниками. Перед школярами виступали, ті хто на власній долі відчув, що таке культ особи [44, с.3].

14 квітня 1990 року відбулася установча конференція Миколаївської обласної організації добровільного товариства «Меморіал». Збори проходили у приміщенні дитячої музичної школи № 1, на яких було присутні близько ста чоловік. Конференція обрала громадську раду обласної організації «Меморіалу» у складі 21 чоловіка і робочу групу з 7 чоловік. Головою обласної організації «Меморіалу» обраний Ю.О.Зайцев, заступником голови – В.І.Ніколаєв. Конференція обговорила і прийняла положення про обласну організацію, резолюцію і звернення до громадськості області. «Народ, що складається з людей, які вільно, сміливо, незалежно думають, – говориться, зокрема, у зверненні, – не допустить повторення минулого... Усі разом, спільними зусиллями утверджуватимемо в нашому суспільстві принципи демократії, справедливості, гласності і справжнього народовладдя» [45, с.2].

Проблемами регіональної історії займався краєзнавче товариство «Золота ладья». Очолював клуб професор Миколаївського кораблебудівного інституту Ю.С. Крючков. На щомісячних засіданнях «Золотої ладьї» заслуховувалися наукові доповіді про історію Миколаївщини, про будівельників флоту і видатних мореплавців, про корифеїв вітчизняної науки і культури. Серед учасників клубу можна відзначити В.Ф. Єлисеєва, Ю.А. Білого, В.С. Подгуренко, Л.Ф. Чичканя, А.А. Пилипчука, І.В. Гармашова та багатьох інших. Члени товариства брали активну участь у пропаганді історичних знань, готували книги з краєзнавства [46, с.7]. Науковці клубу під проводом Л. Траспова видали альманах «Іменувати – місто Миколаїв». Товариство «Золота ладья» стало ініціатором проведення наукової краєзнавчої конференції «Грейгівські читання» [47, с.3].

Важливу роль у стані неформального опозиційного руху відігравала Українська Гельсінська Спілка (УГС). Діяльність організації мала яскраво виражене політичне спрямування.

УГС одразу стала однією з найнебезпечніших організацій для існуючого комуністичного режиму. В газеті Миколаївського обкому партії «Южная правда» зазначено, що «більшість неформальних організацій ведуть корисну справу в плані екології, художньо-розважальному, фізкультурно-оздоровчому, колекціонуванні, збиранні та охороні пам'яток. А поряд з цими неформальними об'єднаннями на Україні діє і ряд організацій екстремістського спрямування, у числі яких Українська Гельсінська спілка та деякі ін. У їхньому керівництві є політичні авантюристи, які підштовхують нестійких людей на конфронтацію з владою та партійними органами» [48, с. 2].

11 січня 1990 р. в Миколаєві відбулися установчі збори УГС, де прийнято рішення про створення Миколаївської філії. Головою філії обрано А. Іванюченка, скарбником – І. Гаврилишина, координатором інформаційної служби О. Мота. На базі статуту УГС збори виробили статутні правила філії. В своїй діяльності Миколаївська філія керувалася Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародним пактом про громадські та політичні права і факультативним протоколом, які були ратифіковані всіма цивілізованими державами світу, а також Радянським Союзом [49, с.2].

Активістам УГС вдалося налагодити видавництво друкованої інформаційної газети «На сторожі». У виданні розміщувалася правдива інформація про суспільно-політичні події, що відбуваються в УРСР, піддавалася критиці діяльність компартії, розміщувалися матеріали про забуті сторінки української історії, національну символіку тощо.

Члени УГС приймали активну участь проведенні спільних мітингів з представниками інших демократичних сил Миколаївського регіону. На передвиборчому мітингу, що відбувся 11 лютого 1990 року у Миколаєві, голова місцевої спілки А. Іванюченко звернувся до мешканців міста з промовою. Лідер УГС піддав критиці діяльність Миколаївського обкому партії в особі Л.Г. Шараєва та В.І. Матвєєва. Зокрема, А. Іванюченко викрив ганебні та протизаконні методи, за допомогою яких, партапарат здійснює передвиборчу кампанію. Так, місцевий партапарат шляхом порушення конституційних прав кандидатів в депутати від демократичних сил і брехливими обіцянками про покращення життя громадян намагається пробитися до Верховної Ради республіки [50, с. 3].

В квітні 1990 у Києві на Першому з'їзді УГС, ухвалено рішення про створення на основі організації Української Республіканської Партії (УРП). Завданням партії проголошено утворення демократичної, незалежної і самостійної української держави, багатопартійності, надання дійсної свободи слова, дотримання всіх прав і свобод людини [51, с.194].

Після проголошення незалежності України УРП розпочала діяльність по зміцненню державності у всіх напрямках: правовий захист трударів, пом'якшення переходу населення до ринкових відносин, боротьба з корупцією, розбудова боєздатної армії тощо [52, с.1].

Отже, слід зазначити, що УГС/УРП належить вагомий внесок у боротьбу за незалежність України у 1988–1991 роках. Із самого початку свого існування ця політична структура виступала за її повну державну самостійність.

Зміна суспільно-політичної ситуації в Україні, підвищення рівня національної свідомості і громадської активності серед населення Миколаївщини, поставили на порядок денний питання про організаційне об'єднання українських демократичних сил.

У квітні 1989 р. миколаївська ініціативна група підтримки Народного Руху зібралася у помешканні наукового співробітника Інституту археології АН України О. Балужкіна обговорити проект програми та питання створення організації. 26 червня 1989 р. відбулось перше організаційне засідання, на якому сформовано делегацію на установчий з'їзд Народного Руху в Києві. До складу делегатів увійшли: І. Грасевич, О. Малицький, В. Кіпер, С. Колісниченко, О. Долгих [53, арк.5].

Не зважаючи на протидію партапарату, 19 серпня 1989 р. вдалося провести установчу конференцію Миколаївського крайового осередку НРУ. Збори відбулися на дачі О. Долгих, за присутності гостей з Дніпропетровська, Києва, Вільнюса. Першим головою крайового Руху став І. Грасевич [54, с.1].

На початковому етапі головними напрямками роботи Миколаївського крайового Руху було підвищення статусу української мови, культури, дослідження та оприлюднення «білих плям» історії, здійснення демократизації, зниження впливу КПРС-КПУ, розбудова районних рухівських структур, створення молодіжних й інших громадських організацій демократичного спрямування. Вирішальну роль у своїй діяльності рухівці віддавали агітації та пропаганді, основними засобами були проведення масових акцій, передусім мітингів, демонстрацій, використання «неформальних» газет, листівок тощо.

Зародки Руху в Миколаївській області виникали в більшості містах та районних центрах, в основному там, де існували інші неформальні об'єднання. Южноукраїнська міська організація була створена в листопаді 1989 р. Проведена значна організаційна робота, а збори відбувались у будинку культури «Енергетик», а останні перед реєстрацією на квартирі Ю. Діденка за участі голови секретаріату крайової організації Руху А. Іванюченка. Офіційно вона була зареєстрована однією із перших в області міськвиконкомом у серпні 1990 р. [55].

Незважаючи на утиски з боку влади, рухівці продовжували пробудження національної свідомості через розповсюдження неформальної преси. 3 грудня 1989 р. Миколаївська крайова організація НРУ видала перший номер місцевої газети «Чорноморія», яка стала першою незалежною газетою та консолідуючою силою неформальних об'єднань області [56]. Головним редактором «Чорноморія» був поет Іван Царинний. Газета друкувалася у Вільнюсі, привезені екземпляри сортирувалися і розповсюджувалися активістами у Миколаєві та у районних центрах області. Коштів на друк «Чорноморія» не вистачало, тому члени крайового Руху були змушені звертатися до всіх жителів Миколаївщини з проханням пожертви на незалежну пресу [57, с.8].

Кореспонденти на сторінках газети піднімали різні хвилюючі проблемні питання регіону – це й щодо повернення історичної пам'яті українського народу, свавілля комуністичної влади та їх протистояння функціонуванню Миколаївської крайової організації НРУ, а також заснуванню ряду неформальних організацій таких, як Товариства української мови імені Т.Г. Шевченка, УГС та ін.

Важливим етапом у боротьбі НРУ з КПРС були позачергові вибори до Рад народних депутатів усіх рівнів на демократичній, багатопартійній основі. Партапарат знаючи, що частина кандидатів від компартії не матиме підтримки на виборах, тим не менш не збирався відмовлятися від незаслужених привілеїв, і тому створював незалежним кандидатам численні перешкоди. Так, окружна виборча комісія округу № 288 Арбузинського району, протягом місяця двічі, не беручи до уваги ні наданих документів, ні вказівок Центрвиборчкому УРСР від 30 січня 1990 р., відмовила в реєстрації громадянина В.В. Білодіда (міська екологічна асоціація). Аналогічним чином вчинили окружні виборчі комісії Центрального округу № 285 м. Миколаєва при реєстрації В.П. Сліпця (ТУМ), а також Ленінського округу № 282 м. Миколаєва при реєстрації представника НРУ С.А. Дорофєєва [58, арк. 13-17].

Тим не менш, попри вкрай нерівні умови політичної боротьби з партійною номенклатурою, депутатом обласної ради був обраний голова Миколаївського НРУ І. Гаврилишин.

На початку 1991 р. найбільшою популярністю серед миколаївців, після комуністів, користувалась крайова організація Руху, чисельність, якої становила приблизно 160 чол. і налічувала 7 осередків: у Миколаєві, Южноукраїнську, Снігурівському, Веселиновському, Первомайському, Новоодеському, Баштанському та Братському районах [59, арк.12].

Ще одним випробуванням для опозиційних сил Миколаївщини став березневий референдум 1991 р., що мав вирішити подальшу долю СРСР.

Протягом тижня перед референдумом, активісти Миколаївського Руху та УРП проводили пропагандистську роботу, закликаючи громадян проголосувати на референдумі проти входу України в «оновлений» Союз. Народним депутатом УРСР Л. Горохівським організована агітація в місті Первомайську проти оновленого союзу серед місцевого населення, його групу представляли 30 чол. з Києва. Він також був у числі організаторів мітингу в місті Миколаєві, що відбувся 10 березня 1991 р., в якому прийняло участь до 300 чол. [60, арк. 21].

Влітку 1991 р. Миколаївський Рух прийняв участь у поході «Буг – козацька річка», у рамках Всеукраїнського походу «Дзвін-91». Метою походу було знайомство з культурою, історією, побутом всіх регіонів та зближення жителів різних куточків України на знак підтримки незалежності. Похід мав пройти з 27 липня по 2 серпня 1991 р. при активній участі представників зарубіжної діаспори. Захід стартував 28 липня в Первомайську біля пам'ятника Тарасу Шевченку. Тут відбувся мітинг та виступ народного хору. 1 серпня його учасники мали прибути в міста Южноукраїнськ, Вознесенськ, Миколаїв, а завершувався в Запоріжжі 11 серпня святом «Козацької слави» та фестивалем української пісні «Червона рута» [61, с.1].

Відомий канадський емігрант, письменник С. Горлач у своїй книзі-есе «І так...я жив» згадує перший козацький похід на Миколаївщині [62, с.125-135]. Автор зазначає, що всіх учасників розподілили по групах з провідниками, дали точну інформацію та адреси осіб Руху в тих областях, до яких групи були приділені. Група, в яку потрапив С. Горлач мала діяти у Миколаївській області. Активісти ходили від села до села, зустрічалися з місцевим населенням, співали українські пісні та кляли квіти до пам'ятників Т. Шевченку. З владою зустрічались тільки через провідників – місцевих мешканців, майже всі вони були рухівці.

Голова Южноукраїнської районної організації НРУ Ю. Діденко та місцеві об'єднання ТУМ, «Гамалія» в рамках «Дзвону-91» мали намір провести в місті Южноукраїнську свято Буго-гардівської паланки. На засіданні Виконкому міськради м. Южноукраїнська, яке відбулося 23 липня 1991 р., поряд з численними радикальними питаннями, розглядалася пропозиція депутата Ю. Діденка, про встановлення в одному з мікрорайонів міста пам'ятного знаку з орієнтовною написом: «На цих землях була Буго-гардівська паланка 1734-1776 рр.» [63, с.1]. Але заступник міського голови міста Южноукраїнська з приводу встановлення пам'ятного знака зазначив, що період Нової Січі не є історично важливим для нашої історії.

Свого апогею опозиційні сили регіону, досягли 25 травня 1991 р., заснувавши об'єднання «Демократичний Миколаїв». До його складу увійшло 8 партій та 4 незалежні суспільні організації [64, арк.11]. У положенні новоствореної організації зазначалося, що «ДМ» є «добровільна коаліція регіональних організацій, політичних партій, об'єднань і рухів соціал-демократичного, ліберально-демократичного, загальнодемократичного та національно-демократичного спрямування» [65]. Основним завданням блоку було зміцнення організаційної єдності демократичних сил, координація їх зусиль у вирішенні загальнодемократичних завдань.

Економічна та політична програми об'єднання передбачали ліквідацію державної монополії на власність, створення багатокладної економіки, закріплення права власності селян на землю, безкоштовну передачу у власність громадян державних квартир, скасування комуністично-адміністративних розподільчих структур (Держплан, Держагропром тощо) і створення ринкової інфраструктури, впровадження поста президента України, ліквідацію монополії однієї партії на політичну владу, побудову правової демократичної держави, набуття Україною незалежності, самостійності і справжнього суверенітету [66, с.13-14].

У положенні про спілку «Демократичний Миколаїв» сформульовані основні принципами діяльності: ненасильницькі методи боротьби; цивільну і національну згоду; повагу прав людини і прав націй, ідей свободи; справедливість та солідарність; заборону тоталітаризму; неприйняття класової чи надкласової переваги або винятковості [67].

У серпні 1991 р. всі політичні сили регіону опинилися перед необхідністю висловити своє ставлення до подій, пов'язаних зі спробою державного перевороту.

Дії путчистів були схвалені на нараді в обкомі КПУ, яка відбулася 20 серпня 1991р. у ньому прийняли участь перші секретарі горкомів, райкомів партії, а також секретарі партійних комітетів великих промислових підприємств. На зустрічі червоною ниткою проходила думка, що в регіоні стабільна ситуація, а відтак потрібно зробити все для її зміцнення, використовувати заходи, прийняті ГКЧП [68, с.1].

Лідери демократичних формувань одразу зайняли чітку позицію проти змови, оцінили події як антидержавний та антиконституційний переворот. Публічно висловили протест народні депутати УРСР М. Виноградський і В. Мороз, депутати обласної Ради Б. Гаврилишин та Л. Суслова.

Активісти Руху вже в понеділок поширювали тисячі листівок, проводили акції, на яких засуджували дії путчистів, збирали підписи з вимогою до голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука про не підтримку ГКЧП. Товариство «Меморіал» провело чергову нараду. Коли звернули увагу на інформацію щодо відродження таборів ГУЛАГу, присутні на зборах одразу зрозуміли, який громадянський мир готують путчисти.

У штаб-квартирі «Демократичного Миколаєва» відбулися стихійні збори, на яких члени організації прийняли рішення про здійснення акції громадянської непокори. Згідно узгодженого плану заходів, 20 серпня демократи пікетували вул. Радянську та прохідні великих заводів, збирали підписи по засудженню дій путчистів. Міліція, що знаходилась поряд вичікувала. Між заступником начальника Центрального РОВД майором Діденко та демократами розгорнувся мовний диспут. Так, майор міліції не знайшов відповіді на доречне питання пікетувальників: «Як же це виходить: так звані демократи, злісні антикомуністи вимагають звільнення Генсека КПРС, а комуніст Діденко їх розганяє?... Амбіційні екстремісти вимагають відновлення в правах законного Президента, а страж закону чинить перепони по відновленню законності?» Проте майор недовго перебував у розгубленості, через дві години, очевидно, отримавши наказ «згори», Діденко рішуче розігнав мітинг [69, с.2].

22 серпня 1991 р. на зборах представників демократичних громадських організацій міста Миколаєва, депутати Миколаївської обласної, міської та районної Рад народних депутатів прийняли заяву, в якій було висловлено вимогу засудити дії миколаївського господарсько-партійного активу у період путчу. Пропонувалося звільнити із займаних посад, а також позбавити депутатських мандатів усіх осіб, які брали участь у нараді в обкомі партії 20 серпня 1991 р. і підтримали дії путчистів; призначити в округах нові вибори на багатопартійній основі голів облради та міськради; негайно провести департизацію державних підприємств та установ з висновком парткомів за їх територію; заборонити членство в політичних партіях працівникам судів, прокуратури, армії, МВС, КДБ; провести повне розслідування та надати гласності дій посадових осіб у Миколаєві та в області під час серпневих подій [70, с.2].

Після путчу Верховна Рада УРСР, 24 серпня 1991 р. ухвалила Акт проголошення незалежності України. На Миколаївщині кількість громадян, що дали стверджувальну відповідь на питання незалежності, становило – 86,3 %, проти – 10,6 % [71, с.39].

2 грудня 1991 р. після проведення і оприлюднення результатів всеукраїнського референдуму членами Миколаївської крайової організації НРУ Б. Морозом, О. Матіюком, С. Богдановичем, В. Спицею була організована акція: рухівці до початку робочого дня на щоглі центральної 10-поверхової адміністративної будівлі суднобудівного заводу «Океан» міста Миколаєва вивісили жовто-блакитний прапор. Це був перший піднятий прапор над офіційною державною спорудою у місті [72, с.2].

Процес національного пробудження, який охопив Україну в кінці 80-х – початку 90-х рр., на Миколаївщині мав свою специфіку.

Неформальний громадсько-політичний рух був представлений повним спектром неурядових організацій. Культурницькі, екологічні, історико-просвітницькі та політичні товариства, зуміли привернути увагу населення до найважливіших суспільно-політичних проблем регіону: нехтування прав української мови і культури, різке погіршення стану навколишнього середовища, нехтування громадянськими правами і свободами людини, занедбання національної історії. Активна громадська робота неформалів: проведення мітингів, пікетів, участь у виборчих кампаніях, випуск періодичних незалежних видань, що відкривали очі населенню на реальний стан речей в державі та регіоні, дозволили демократам реально впливати на політику місцевих, а часом і центральних органів влади. Незважаючи на відмінність програмних положень кожного товариства, всі вони були складовою антикомуністичного руху.

Фактично неурядові організації створили соціальну базу для виникнення потужного національно-демократичного руху. Консолідація опозиційних сил відбулася зі створенням крайового осередку НРУ та спілки «Демократичний Миколаїв». Разом національно-демократичні сили Миколаївщини проводили боротьбу за політичні права українського народу. Незважаючи на жорстку протидію партійних органів, активна діяльність місцевих неформалів спростувала твердження про Миколаїв як «червоне» місто, розвіяла тезу, що національне відродження було штучно занесене із Західної України. Неурядові організації Миколаївщини зробили вагомий внесок у становленні багатопартійності та здобутті Україною незалежності.

Перспективами подальшої розробки проблеми є залучення до наукових досліджень нових джерел та спогадів очевидців і активних учасників подій.

Джерела та література

1. Бойко О.Д. Україна 1985-1991: основні тенденції суспільно-політичного розвитку / О. Бойко. – К.: ІПЕНД, 2000. – 322 с.
2. Гарань О.В. Убити Дракона. З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. – К.: Либідь, 1993. – 196 с.
3. Гончарук Г. Народний Рух України: Історія / Г. Гончарук. – Одеса: Астропринт, 1997. – 378 с.
4. Горбачова О. С. Громадські організації в Україні другої половини 80-х – початку 90-х рр. XX ст.: процес становлення та розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Горбачова Ольга Сергіївна. – К., 2008. – 14 с.
5. Камінський А. На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні / А. Камінський. – Мюнхен, 1990. – 632 с.
6. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні середини 50-х – початку 1990-х років / А. Русначенко. – К.: Вид-во О. Теліги, 1998. – 720 с.
7. Турченко Ф.Г. Запоріжжя на шляху до себе... (Минуле і сучасність в документах та свідченнях учасників подій) / Ф. Г. Турченко. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 368 с.
8. Шкварець В.П. Миколаївщина першого десятиліття незалежності України. 1991-2001 рр. Історико-краєзнавчий нарис / В.Шкварець. – Миколаїв: Видавничий відділ Миколаївського навчально-наукового центру Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова. – 2002. – 90 с.
9. Яцунская Е.А. Николаев от перестройки к независимости: историко-политический анализ / Е. Яцунская. – Николаев: «Варт», «Шамрай», 2008. – 324с.

10. Шитюк М.М. Політична палітра сучасної Миколаївщини / М. Шитюк // Шитюк М.М. Повне зібрання наукових праць. Т.3. – Миколаїв, 2010. – 493 с.
11. Полішкарєва О.О. Політичні партії на Миколаївщині: структура, функції, особливості діяльності / О. Полішкарєва // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. XII. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2001. – С. 45-46.
12. Шипотілова О.П. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на Миколаївщині (1989-1996 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Шипотілова Олена Павлівна. – Одеса, 2012. – 20 с.
13. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 1.
14. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 1.
15. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 1.
16. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 7.
17. Гребенников В. Скарби ідуть під воду // Ленінське плем'я. – 1988. – 1 жовтня.
18. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 7.
19. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 11.
20. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 11.
21. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 11.
22. Балыкина Л. Пока не поздно // Южная Правда. – 1988. – 3 июля.
23. Фомин А. Может, еще не поздно остановиться? // Южная Правда. – 1988. – 5 июля.
24. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 10.
25. Три угрозы катастроф // Родная природа. – 1990. – 11 июля.
26. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 1.
27. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп.1. – Спр. 13.
28. «Наше движение родилось как протест...» // Южная Правда. – 1991. – 21 сентября.
29. Барановська Н. Чорнобильська трагедія. Нариси з історії / Н.Барановська. – К.: Інститут історії України НАН, 2011. – 254 с.
30. Алексієвець М.О. Розвиток екологічного руху в контексті національно-державного відродження (кін. 80-х – 90-і рр. ХХ ст.) / М. Алексієвець // Україна-Європа-Світ. – Серія: Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 6-7. – С.76-90.
31. Грозов Ф. «Ну щоб, здавалося, слова...»: історичний нарис-спогад / Ф. Грозов. – Миколаїв, 1997.
32. ДАМО. – Ф. Р-5913. – Оп.1. – Спр. 4.
33. ДАМО. – Ф. Р-5913. – Оп.1. – Спр. 4.
34. Богун В. У товаристві імені Тараса Шевченка // Південна Правда. – 1989. – 2 грудня.
35. ДАМО. – Ф. Р-5913. – Оп.1. – Спр. 4.
36. ДАМО. – Ф. Р-5913. – Оп.1. – Спр. 5.
37. Донець Н. Ще жива ти, наша мова? // Чорноморія. – 1990. – № 9 (червень).
38. Гаврилишин І. Повернення історичної пам'яті // Чорноморія. – 1989. – № 2. – грудень.
39. Іванюченко А. Товариство ще не вмерло... // Чорноморія. – 1990. – № 8 (травень).
40. ДАМО. – Ф. Р-5913. – Оп.1. – Спр. 5.
41. Шипотілова О.П. Історія Руху. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на Миколаївщині (1989-1996 рр.) / О.Шипотілова // Український Південь. – № 22 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrpivden.com/viewstory.php?sid=85182> / від 27.08.2012р.
42. Меморіал совісті // Південна Правда. – 1990. – 12 січня.
43. Хроніка «Меморіалу» // Південна Правда. – 1989. – 27 вересня.
44. Меморіал совісті // Південна Правда. – 1990. – 12 січня.
45. «Меморіал» засновано // Південна Правда. – 1990. – 25 квітня.
46. Авербух Є. Кризь роки і відстані // Щотижня. – 1992. – 4 квітня.
47. Чичкань Л. Выплывает «Золотая...» // Вечерний Николаев. – 1991. – 29 августа.
48. Важный участок работы // Южная правда. – 1989. – 1 октября.
49. Інформативне повідомлення Миколаївської філії УГС // Чорноморія. – 1990. – № 3 (січень).
50. «Ні!» – кандидатам від партократії! // Чорноморія. – 1990. – № 5 (лютий).
51. Князевич Д.О. Вплив Української Гельсінської Спілки на молодіжний рух в Україні (1988-1991 рр.) / Д. Князевич // Гілея: науковий вісник. – К., 2011. – Випуск 54 (11). – 2011. – С.189-195.
52. Вибори скінчилися, що далі? // На сторожі. – 1992. – № 1(5) січень.
53. Поточний архів Миколаївської крайової організації Народного Руху України (далі – ПА МКО/НРУ). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр.2.
54. Друмов В.І., Цимбал Л.М. Народний Рух за утвердження державності на Миколаївщині / В.І. Друмов, Л.М. Цимбал // Український південь. – 1995. – № 1. – 5 січня.
55. Шипотілова О.П. Історія Руху. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на Миколаївщині (1989-1996 рр.) / О.Шипотілова // Український Південь. – № 22 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrpivden.com/viewstory.php?sid=85182> / від 29.08.2012р.
56. Чорноморія. – 1989. – № 1 (грудень).
57. Добровільні пожертви // Чорноморія. – 1989. – № 2 (грудень).
58. ДАМО. – Ф. Р-6077. – Оп. 1. – Спр. 11.
59. ПА МКО/НРУ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5.
60. ДАМО. – Ф. П-7. – Оп. 89. – Спр. 269.
61. «Дзвін-91» – на Миколаївщині // На сторожі. – 1991. – №2 (червень).
62. Горлач С. І так... я жив: спогади, есе / С. Горлач. – К.: Ярославів Вал, 2011. – 320 с.
63. Бугогардовская паланка – чья она ? // Контакт. – 1991. – № 59. – 2 серпня.
64. ДАМО. – Ф.7. – Оп.89. – Спр. 260.

65. ПА МКО/НРУ. – Положення про союз «Демократичний Миколаїв».
66. Шкварець В.П. Миколаївщина першого десятиліття незалежності України. 1991-2001 рр. Історико-краєзнавчий нарис / В. Шкварець. – Миколаїв: Вид-во ОНУ ім. І.І. Мечнікова. – 2002. – 90 с.
67. ПА МКО/НРУ. – Положення про союз «Демократичний Миколаїв».
68. Сохранить и упрочить спокойствие в регионе // Южная Правда. – 1991. – 21 августа.
69. Зайцев Ю. И мы пахали... // Вечерний Николаев. – 1991. – 5 сентября.
70. Требуются радикальные меры. Заявление союза демократических сил «Демократический Николаев» // Вечерний Николаев. – 1991. – № 83. – 3 сентября.
71. Яцунская Е.А. Николаев от перестройки к независимости: историко-политический анализ / Е.Яцунская. – Николаев: «Варт», «Шамрай», 2008. – 324 с.
72. Спица В. Люди Руху. Мої спогади про Бориса Михайловича Мороза / В. Спица // Український південь. – 2011. – № 11. – 29 березня.

Михайлов В. В. Неформальное общественно-политическое движение в Николаевщине в конце 80-х – начале 90-х гг. XX в.

В на основе материалов Государственного архива Николаевской области, архива Николаевской областной организации Народного Руха Украины и периодических изданий рассматривается проблематика неформального движения в Южной Украине во вт. пол. 80-х – нач. 90-х гг. XX в. На примере Николаевской области раскрыты генезис и институциональные основы экологических, национально-культурных и политических организаций указанного периода. Определен вклад неформальных организаций Николаевской области в формирование украинского демократического движения вт. пол. 80-х – нач. 90-х гг. XX в.

Ключевые слова: неформальные организации, демократическое движение, Николаевская область.

Mihaylov V.V. The informal social-political movement in Mykolayiv region late 80's – early 90-th of XX century

The problems of the informal movement in the South of Ukraine second half of the 80's – early 90-th of XX century are considered on the basis of the State Archives of Mykolayiv region, archives of Mykolayiv National movement of Ukraine and periodical publications. For example of Mykolayiv region, genesis and institutional grounds of "informal" environmental, national-cultural and political organizations of that period are revealed. The contribution of the Mykolayiv's informal associations in the development of Ukrainian democratic movements of the second half of the 80's - early 90-th of XX century is defined.

Keywords: informal associations, democratic movement, Mykolayiv region.

УДК 94:343.13:329.73(477)“1991/2001”

Е. С. Андрющенко

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РАДИКАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (1991–2001 рр.)

У статті проаналізовано кримінальні справи, порушені правоохоронними органами проти членів українських націоналістичних організацій протягом перших десяти років незалежності. Зазначено причини радикальних дій націоналістів. Автор намагається з'ясувати, яке значення при розгляді цих справ мала політична складова.

Ключові слова: націоналізм, радикалізм, кримінал, УНА-УНСО, «Тризуб», ДСУ, СНПУ, МВС, СБУ.

Як риторика, так і практика українських націоналістичних організацій, що виникли за часів «перебудови» та у перші роки незалежності, були доволі радикальними. Нове покоління певною мірою перейняло ідеологію, що сформувалася в умовах окупації та боротьби за власну державність, цінності та підходи ОУН 1930-х – 1940-х років.

Характерною рисою більшості тогочасних націоналістів було невизнання України, що постала у 1991 році, в якості дійсно незалежної держави, за яку боролися їхні попередники. Акт проголошення незалежності України вони вважали фікцією, а сучасний устрій – лише перехідним етапом від УРСР до Української самостійної соборної держави (УССД). Стан справ, який склався протягом подальших років (збереження більшості старої партійної номенклатури при владі, непослідовна політика у гуманітарній галузі, хаотичний характер приватизації, відновлення діяльності Компартії, виникнення відверто антиукраїнських організацій і т.д.) лише переконав націоналістів у правильності такого підходу. Пізніше відомий громадський діяч та публіцист Василь Іванишин запропонував для сучасної України поняття «внутрішня окупація». Це визначало певні засади діяльності націоналістичних організацій: мінімум взаємодії з владою, подальша радикалізація гасел, солідарність з протестними настроями в країні. Не відкидаючи повністю парламентські методи боротьби, праві радикали разом з тим закликали до революції та готувалися до можливого збройного протистояння в країні у недалекому майбутньому.

Націоналістичні партії 1990-х років створювали власні військово-спортивні структури, які часто ставали більш активними та відомими, ніж самі партії. В цьому вони зазвичай бачили продовження традиції Української повстанської армії. Військовий вишкіл, сутички з опонентами та правоохоронцями, нелегальне